

Strøtanker på Herrens mark

– om hverdagslivet som arena for social integration

FOTO PELLE RINK JØRGENSEN

Af Johs. Bertelsen

Da jeg i 1996 gik til Socialministeriet med forslaget om udviklings- og forskningsprojektet "det kvalificerede hverdagsliv", brugte jeg i forhandlingerne med kontorchef Peter Duus udtrykket, at det sociale arbejde var på Herrens mark. Hermed mente jeg, at der både på ministerielt plan, på kommunalt plan og i daglig praksis var en meget stor usikkerhed overfor, hvordan vi egentlig skal håndtere sociale problemer. Hvad virker og hvad virker ikke, og hvilke mål og værdier er der egentlig for det sociale arbejde? På konference efter konference, i faglitteraturen og i utallige projektbeskrivelser havde jeg på fornemmelsen, at det sociale arbejde kørte i cirkler:

Et socialt problem dukkede op. Der blev lavet målbeskrivelser og målgruppebeskrivelser. Der blev lavet efterfølgende evalueringer, og det blev konstateret, i hvor høj grad projektet havde ramt i forhold til intentionerne. En vis træfsikkerhed var der altid, men til stadighed havde man problemer med at få ram på de såkaldte "svageste grupper", ligesom der hele tiden poppede nye sociale problemer op, som så blev kørt igennem den samme mølle.

Jeg har ikke ladet som om, jeg havde løsningen, for selve gentagelsesmøn-

stret i måden tingene af os alle blev grebet an på, tydede på, at vi dybest set var på Herrens mark i forhold til, hvad der egentlig var brugernes behov. Der var grund til at stille spørgsmål ved hele måden at nærme sig et socialt problem på. Tilsyneladende var det ofte mere systemets og socialarbejdernes opfattelse af, hvad brugerne havde brug for, der kørte igen og igen, end der var tale om den nødvendige følsomhed overfor brugernes psykosociale situation.

Hele denne dybest set temmelig kaotiske situation havde selvfølgelig meget at gøre med voldsomme samfundsændringer både på lokalt og globalt plan. Samfundsmæssige adfærdsnormer, normalitetsmønstre, sociale og erhvervsmæssige kompetencer ændrede sig meget hurtigt med det resultat, at både det politisk-administrative system og det sociale system måtte halte bagefter. Lovgivningen samt teori- og metodeudviklingen kunne ikke følge med problemudviklingen. Tendenser, som ikke ser ud til at blive mindre i de kommende år.

På Vesterbro havde vi problemerne helt inde på livet, fordi vi arbejdede i et lokalsamfund, som over en meget kort periode stod under total forandring fra et traditionelt arbejderkvarter til et multikulturelt moderne storbyfund. Vi havde simpelt hen brug for at stikke fingeren i jorden for at finde ud af, hvilke problemfelter vi stod overfor som fremtidige socialarbejdere. Idéen med udviklings- og forskningsprojektet "Det kvalificerede hverdagsliv", var derfor at forsøge at scanne hverdagslivet i lokalområdet. Der var i projektets udgangspunkt en intention om at lytte sig ind på hverdagslivet for på basis heraf at udvikle idéer om, hvilke sociale interventionsformer der i den nye samfundsmæssige situation måtte være relevante

Sideløbende med dette forskningsarbejde havde vi i Settlementet og de herunder hørende projekter udviklet vor egen hverdagspædagogik og hverdagspolitik. Siden opstarten af Sidegadeprojektet (1986) og Københavns Genbrugs-Compagni (1992), havde vi gjort op med den betragtning, at arbejdsmarkedet er det eneste parameter for borgernes normalitet. Vi havde konstateret og accepteret, at alle borgere ikke kunne komme ind på arbejdsmarkedet og

havde derfor formuleret strategien, at "det var lige så vigtigt at kvalificere hverdagslivet i lokalsamfundet, som det var at kvalificere til arbejdsmarkedet".

Baggrunden og begrundelsen for hverdagspædagogikken har jeg beskrevet i bogen "Gå ind i din tid" (Bertelsen 1991). Her forsøger jeg at beskrive, at vi i socialt arbejde med marginaliserede grupper er oppe imod nogle forskellige samfundsmæssige logikker. Groft sagt handler det om – som i alt socialisationsarbejde – at skulle tilpasse nogle varierende bløde menneskelige behov til nogle mere standardiserede og strukturerede økonomiske behov. Og én af mine konklusioner i bogen er, at denne harmonisering eller tilpasning ikke går op. Der vil altid være mennesker, som ikke kan tilpasses samfundets økonomisk funderede effektivitets- og normalitetskrav. Og gudskelov for det.

Dette er vel også en erkendelse, som har vundet almindeligt indpas såvel hos lovgivere som socialarbejdere. Problemet er blot, hvorledes erkendelsen forvaltes.

I stedet for at erkende og acceptere borgernes forskellighed, hvad angår kompetencer og behov, og variere udfoldelsesmulighederne herefter, er der sket en stadig stigende fokusering på arbejdsmarkedet som det eneste parameter for samfundsmæssig normalitet og loyalitet. Der tilbydes så at sige en procentvis tilpasning alt efter evne og vilje startende med aktivering som laveste trin på skalaen og sluttende med flexjob som næsten tilpasset.

For mange borgere skal værdien af disse tilpasningstilbud overhovedet ikke underkendes. De fleste borgere vil helst måle deres normalitet på at have en form for tilknytning til arbejdsmarkedet. For de borgere, som ikke kan bruge disse tilbud er konsekvensen imidlertid ofte yderligere udstødning og marginalisering forstået på den måde, at borgerne føler sig underkendt og overset, hvad angår egen værdighed og kompetence. En del aktiveringsforløb opleves således både som umyndiggørende og meningsløse af de aktiverede.

Da det sociale arbejdes normaliseringsstrategier er meget arbejdsmarkedsfocuserede, betyder det imidlertid, at vi til en vis grad er på Herrens mark, når normaliserin-

gen ikke lykkes. Så er der ikke så mange ekstra værktøjer at gribe fat i, hvilket ofte fører til frustration og afmagt såvel hos den pågældende borger som hos de implicerede socialarbejdere.

Det er bl.a. i dette lys fokuseringen på hverdagslivet skal ses. Ved at sætte focus på hverdagslivet har vi et langt bredere udfoldelsesrum at agere i, både i forhold til det sociale arbejdes metode og hvad angår et varieret udfoldelses- og handlerum for den enkelte borger. Her er vi så at sige på alle borgeres hjemmebane.

Opdyrkning af Herrens mark

Med focus på hverdagslivet, har vi imidlertid også placeret os i et meget uopdyrket felt, både hvad angår forståelsen af hverdagslivets egen dynamik og hvad angår hverdagslivet som udfoldelsesrum for social metode. I "Gå ind i din tid" forholdt jeg mig primært til hverdagslivet som udfoldelsesrum for socialt miljøarbejde og beskrev denne udfordring med antropologens, sociologens og pædagogens briller. Hvordan går man ind i et socialt miljø, hvordan fortolkes det, og hvordan formidles nye udfordringer og normer ind i miljøet? Konklusionerne og pointerne herfra mener jeg for så vidt stadigvæk holder stik. I vort samarbejde med Birte Bech-Jørgensen omkring "Det kvalificerede hverdagsliv" ser jeg imidlertid en mulighed for at grave et spadestik dybere d.v.s. at få indkredset nogle flere af de blinde felter, som vi hele tiden løber ind i ved arbejdet med de mest marginaliserede grupper.

Blinde felter vil der altid være, hvis man tager udgangspunkt i, at hvert individ er et unikt tilfælde, og hvis man tager udgangspunkt i, at disse unikke tilfælde hele tiden kan organisere og transformere sig i variable gruppesammensætninger. Men ved at brede forståelsesrammen for individets og gruppens adfærd ud gives der dog flere muligheder og sider at nærme sig problematikken fra og dermed også flere synsvinkler til forståelse af det enkelte individs eksistentielle og sociale adfærd.

Med udgangspunkt i Birte Bech-Jørgensens teoridannelser om hverdagslivet og med udgangspunkt i erfaringer fra udviklingsarbejdet i København og Aalborg vil jeg derfor

i denne artikel forsøge at nærme mig problematikken vedr. støtte og omsorg til de mest marginaliserede på en lidt mere organisk og cirkulær måde, end det normalt er tilfældet.

For at radikalisere et sådant metodisk skift har jeg samtidig valgt at hente inspiration i en helt anden boldgade ved at lade mig inspirere af digteren Søren Ulrik Thomsens forsøg på udviklingen af en poetik (Thomsen, 1985).

Fra scene til arena

For at folde synsfeltet ud vil jeg indledningsvis referere til Lars Henrik Schmidt, direktør for Danmarks Pædagogiske Universitet, som i et foredrag gjorde opmærksom på, at pædagogik- og omsorgsarbejdet i dag billedligt talt har bevæget sig væk fra en scene og nu foregår i en arena. På scenen vidste man, hvordan rollerne var fordelt. I arenaen er rollerne mere flydende. Samtidig er der sket et skift fra holdninger til værdier. Holdninger slås man for og forsøger at videreføre til andre mennesker. Værdier, derimod, skal respekteres både hos én selv og hos den anden. Dermed er der kommet en større ligeværdighed ind i omsorgsforholdet. De organiserede værdier bliver til kulturer, som dermed skal respekteres.

I princippet placerer denne udvikling omsorgsarbejderen og pædagogen på en sidelinie. Der opstår et etisk dilemma: Hvor skal man blande sig, og hvor skal man holde nallerne væk.

Dette dilemma bliver ikke mindre af, at der i denne udvikling sker et skift i omsorgsarbejderens rolle fra myndighedsperson til servicemedarbejder. Brugeren skal respekteres og har krav på service.

I Aalborg har Brobygggerselskabet arbejdet meget med denne problematik i samarbejde med de frivillige organisationer i det såkaldte "frontmødearbejde" jvnfr. Lars Yssings artikel i dette Social Kritik. Her fremgår det klart, at serviceringen af ikke mindst de mest marginaliserede grupper kan blive farlig og uoverskuelig, når "omsorgshjertet bliver for stort". Man påtager sig brugerens smerte, man tager ansvar for brugeren, og man lader sig dermed overvælde uden at sætte klare grænser for sin egen person. Lars Yssing konkluderer, at "der er brug for

erkendelse, hvis udviklingsprocessen skal fortsætte". Erkendelsen opregner han i fem punkter, som fokuserer på den enkelte omsorgsarbejders evne og pligt til at tage vare på sig selv i omsorgsarbejdet.

På samme måde som uligheden og udstødningen i samfundet i dag er individualiseret, må det konstateres, at omsorgsarbejdet også er individualiseret. Omsorgsarbejderen er ikke længere en øvrighedsperson med Gud, konge/borgmester og fædreland/kommune i ryggen, men derimod en servicemedarbejder, som forventes at yde personlig service til brugerne.

Heraf udspringer både helt praktiske dilemmaer og mere generelle dilemmaer:

Praktisk:

- Hvad må omsorgsarbejderen og brugeren foretage sig med hinanden. Hvad må de udtrykke og lægge op til overfor hinanden (apropos Stine Svendsen-Tunes artikel, "Et møde med en anderledes kultur").

Generelt:

- Hvad vil det sige at respektere hinandens værdier? Taler vi om en eksistentiel forståelse af hinanden, eller taler vi om en respekt for rollerne: omsorgsarbejder versus udstødt?

I bare disse enkelte praktiske og generelle spørgsmål ligger der mange problemstillinger gemt. Problemstillinger, som vi normalt ikke reflekterer nærmere over, fordi de er en del af det, Birte Bech-Jørgensen kalder "selvfølgelighedens symbolske orden":

"En symbolsk orden af selvfølgeligheder gør det muligt at opøve en pratisk sans for hvordan vi skal orientere os i vores omverden. Den støtter et behov for en nogenlunde sikker position i verden hvor vi kan identificere os med et sted, et fællesskab, et sprog, en profession, en kultur eller en religion, – altså, en position hvor vi kan føle os som en del af en helhed, dvs. som integrerede i et socialt liv og fællesskab." (Birte Bech-Jørgensens artikel i dette Social Kritik).

Omsorg og symbolsk orden.

Hvis vi ser på omsorgsarbejdet som hverdagsliv i den forstand, at det er det om-

sorgsarbejde, der laves hver dag, må det være relevant at spørge: Hvad er selvfølgelighedens symbolske orden indenfor omsorgsarbejdet? Her kan der peges på nogle grundlæggende antagelser som:

- Omsorgsarbejderen repræsenterer det normale, og brugeren det unormale.
- Omsorgsarbejderen repræsenterer hjælperen, og brugeren skal have hjælp.
- Omsorgsarbejderen repræsenterer en magtposition, og brugeren er magtesløs.

Denne symbolske orden har vi i mange år betragtet som en selvfølge, fordi det har ligget i hele omsorgsarbejdet, forstået som genopdragelse og socialisering af marginaliserede grupper, at opdrageren/systemet stod for de rigtige værdier og den rigtige hjælp, medens borgeren/klienten skulle tilpasse sig for at få hjælp.

Med den tiltagende individualisering står denne symbolske orden imidlertid for fald. Det er i dag den almindelige værdinorm indenfor kultur- og uddannelsessektoren, at de individuelle værdier skal styrkes og at den enkelte borger har ret (og måske efterhånden også pligt) til at finde sig sit eget værdimæssige ståsted.

Nu slår sådanne ændringer i værdiopfattelsen imidlertid ikke lige hurtigt igennem i de administrative systemer som f.eks. ministerier og kommuner. Vi er derfor i disse år vidne til, at kulturlivet og uddannelsessystemet (især Folkeskolen) dyrker den frie værdiudfoldelse, medens Arbejdsministeriet og Socialministeriet sammen med kommunerne stadig i høj grad læner sig op ad en symbolsk orden, som siger: Du skal yde for at nyde, vi står for de rigtige værdier, og du er forkert.

Hermed opstår en brudflade i den samfundsmæssige sammenhæng og logik. Den franske sociolog Bourdieu, kalder det "kampfeltet". I kampfeltet kæmpes der om definitionsretten til værdierne: Hvad kan samfundet kræve af mig? Og hvilket værdigrundlag har jeg selv ret til at insistere på som individ? D.v.s. omsorgsarbejdets gamle symbolske orden anfægtes hele tiden af dette kampfelt, og derfor er meget omsorgsarbejde med de svageste grupper som f.eks. aktiveringsprojekter i dag karakteriseret

ved, at medarbejdere og klienter udfordrer hinanden på at "spille spillet" for at overleve indenfor kampfeltet.

For mig at se, er det her vi begynder at nærme os de blinde felter, som gør, at spillet med de svageste grupper til stadighed kører i ring. Den grundlæggende og magtbaserede symbolske orden udfordres, men ændres ikke væsentligt, og derfor bliver der primært tale om mindre positionsskift indenfor kampfeltet.

Set i dette perspektiv er vort hverdagslivsprojekt et forsøg på at sætte sig udover kampfeltet og dermed et forsøg på at lytte sig ind på, hvordan den enkelte deltager i vore projekter kan komme tilstede med sig selv på egne præmisser og gennem sin egen udtryksform. Kun ved at tage udgangspunkt i den enkeltes selvskabelsesproces kan vi bidrage med omsorg og støtte på en acceptabel og meningsfyldt måde.

Skabelse og tilstedeværelse

Definitionsretten til virkeligheden kan udkæmpes på mange måder. Dog er langt det mest udbredte våben ord. Gennem ordene fastsættes regler og procedurer, og gennem ordene bekræftes normaliteten og den symbolske orden. Og med ordene kan jeg udvikle min refleksivitet, så jeg så fleksibelt som muligt og til min egen fordel kan spille spillet. Det er godt at have ordene i sin magt.

Det er det ikke alle, der har, og det er heller ikke alle problemstillinger og oplevelser, der kan udtrykkes med ord. Søren Ulrik Thomsen har meget rammende sagt, at et digt starter der, hvor ordene slipper op. Kunst er på mange måder udtryk for en anden oplevelse af virkeligheden. Som billedkunstneren, Charlotte Bryel udtrykte det i en artikel i dagbladet Information:

"Kunstnere skal bearbejde det svælg, der er mellem det, man ser, og det, der kan formuleres verbalt. Den proces tager tid, og for mig tager den længere tid end for så mange andre. Vi er grublere, der går og suger til os, og som et omvandrende fordøjelsessystem giver vi tingene videre på visuel vis. Men den proces er der ikke tålmodighed til fra omgivelserne." (Information 1.8.2000).

Nu er der dem, der hverken har ordet i de-

res magt eller er kunstnere, men som også har brug for at fordøje virkeligheden langsomt. Det er blandt andet mange af de marginaliserede. Deres problem med at fordøje virkeligheden vil ofte skyldes tidligt traumatiserende tilstande, som overhovedet gør det vanskeligt for dem at være tilstede eller at føle, at de har ret til at være tilstede. For dem bliver kampfeltet ikke kun en stum ydre arena, men også i høj grad en stum indre arena.

Hvis man ikke har sproget at artikulere sig igennem, er der kun kroppen tilbage. Kroppen bliver derfor disse menneskers primære kommunikation på godt og ikke mindst ondt. Kroppen skal stimuleres for at mærke liv (glæde), kroppen skal skades for at mærke liv (smerte), og kroppen repræsenterer i sidste ende den endegyldige sandhed, at man er alene og overladt til sig selv. I døden følger ingen omsorgsarbejder med.

"At forholde sig til døden er således den definitive *politiske handling*, fordi man, i og med denne skrevne døden ind i livet, erkender, at man aldrig kan delegere ansvaret for sit liv ud til andre, da disse umuligt kan leve op og formulere sig op imod ens subjektive ophør og høre op som subjekt. At indføre døden er derfor den mest radikale *magtkritik*, fordi det betegner den endelige opgivelse af, at nogen (én selv) eller noget (i én selv) kan repræsenteres af nogen magt eller noget som helst udenfor ens præsente væren mod nul. At magte sin død er det samme som at bemægtige sig livet." (Søren Ulrik Thomsen, 1985, s. 52)

For mange af disse mennesker er den største og mest påtrængende udfordring skabelse af eget liv og tilstedeværelse i dette liv. Blot det at kunne være i sin krop er en stor udfordring:

"Jeg blev mere og mere syg når jeg drak og kom længere og længere ud. Og jeg begyndte...jeg havde stoffer og sådan noget. Det var en virkelighedsflugt. Jeg skulle hele tiden længere og længere væk. Jeg kan godt se i dag at jeg var på vej mod denne her ultimative endestation, hvis man kan sige det på den måde. Det var total virkelighedsflugt. Altså, om det var spiritussen eller hvad det var, det var bare virkelighedsflugten jeg skulle have. Og det var fordi jeg på én eller anden måde

har hadet det hele. Og det blev længere og længere ude. Det var hele tiden at udfordre sit liv mere og mere. Og når man så på en sådan tre måneders duktur taber sig, altså 15 kilo – man kunne jo næsten ikke bevæge sig ned på gaden og hen til købmanden. Det var faneme rædselsfuldt.”

Denne beskrivelse af forsøg på tilstedeværelse er fra én af rødderne i Sidegaden (Henrik), som jeg dagligt har set dingle rundt i gaden med en flaske snaps i hånden. Henrik blev senere ansat som alkohol-konsulent i gaden og forestod i tre år et særligt alkoholforebyggelses- og afvænningsprojekt finansieret af Sundhedsstyrelsen.

At han kunne foretage dette skift fra decideret alkoholiker til ædru alkoholkonsulent skyldes nogle særlige personlige omstændigheder, og at han bag sit meget traumatiserede liv har en god begavelse og er meget velformuleret. Han var derfor i Sidegaden en god katalysator til at møde de mest marginaliserede på deres egne præmisser. Han vidste, hvad de havde brug for:

”Hvor var de afsavn jeg selv havde i alle de mange år, jeg selv gik på gaden og var alkoholiker? Og ikke havde noget at foretage mig. Og aldrig havde nogle penge. Og bare levede, ja, ikke fra dag til dag, men fra sekund til sekund. Hvis du kiggede frem på i morgen – hvad sker der i morgen? Der har jeg ingen penge og der er jeg fuldesyg. Det er jo ikke noget at se frem til. Den næste ølkasse, det er det længste du kan se for dig. Og så tænkte jeg: Hvad fanden gik jeg egentlig og savnede dengang? Det var mest det sociale samvær, hvor der ikke var noget med at du skulle spille op til noget. Du skulle ikke holde den der hårde facade.”

Henrik satte i sit konsulentarbejde meget præcist focus på to områder: Det sociale samvær og kroppen.

Karakteristisk for det sociale samvær var, at det i modsætning til druksamværet skulle have et formål, som pegede ud over sig selv jvnfr. Søren Ulrik Thomsen: ”At magte sin død er at bemægtige sig livet”. Det samme kan siges om kroppen.

Det sociale samvær blev derfor meget bedst udviklet omkring fysiske aktiviteter:

cykelsport, sejlsport, fodbold, spiseklub:

”Sådan noget som cykling er jo utrolig fysisk krævende, og det gør jo at du simpelthen ikke kan drikke, samtidig med at du træner nogle gange om ugen, og du cykler. Du bliver simpelthen nødt til at holde op med at drikke, ikke kun for en dag men for en periode. Det gør jo, at du må lægge dit liv om. Man kan se, at hvis nogle kan holde sig ædru, så breder det sig også”.

Tilstedeværelse og integration

At jeg har kaldt forrige afsnit ”Skabelse og tilstedeværelse” skyldes et ønske om at pege på den legitime selvskabelsesproces, som vi alle står i, og som for nogle er mere påtrængende og uafsluttet end for andre. I det hverdagslivet skabes, skaber vi også os selv og vor identitet:

”Identificering er den proces hvor igennem identiteter skabes. Sociale identiteter er resultat af de processer hvor igennem vi kommer til at forstå hvem vi selv er, og hvem de andre er. Det omvendte gælder også, nemlig at de andre forstår sig selv og andre, heriblandt os. Identiteter er altid sociale. Identificering drejer sig om det dynamiske samspil, om ensheder og forskelle mellem os selv og andre.” (Birte Bech-Jørgensens artikel).

At skabe sin identitet i et samfund under hastig forandring er i den forstand en kompliceret proces, som kan håndteres på mange forskellige måder. Men der er ingen tvivl om, at vi her står overfor et meget følsomt område, som har stor betydning for, om og hvordan en integrationsproces kan lykkes.

Hvilke betingelser og muligheder for håndtering giver vi denne integrationsproces? I hvor høj grad er vi følsomme overfor den til enhver tid gældende symbolske orden, og i hvor høj grad gør vi integrationsprocessen til et kampfelt om definitionsretten for det sociale samvær?

Siger vi: Du skal yde for at nyde, har vi etableret kampfeltet på forhånd, hvis dette krav fremføres som et generelt budskab. Og hvis vi kun tilbyder arbejdsmarkedet som eneste arena for denne identifikations- og integrationsproces, så skærpes kampfeltet yderligere. Det fremgår klart af vore egne erfaringer fra arbejdet med arbejdsløse,

og det fremgår også af nogle af de nyere undersøgelser af aktiveringsprojekter (F.eks. Signe Mette Jensen og Mette Pless, 1999).

At disse kampfelter udvikler sig, hænger sammen med, at de generelle aktiveringsudspil lidt groft sagt ikke møder folk, hvor de er. Der tages ikke udgangspunkt i deltagerens egen selvskabelses- og identifikationsproces, men der etableres som udgangspunkt en symbolsk orden, som signalerer magt, og dermed lægges op til helt bestemte spillemønstre, som ofte resulterer i, at deltagerne kropsligt unddrager sig magt- overgrebet gennem fravær og passivitet.

Gennem udviklingsprojektet "Det kvalificerede hverdagsliv" har intentionen derfor været at komme tættere på, hvor deltagerne er i deres proces og dermed i højere grad blive istand til at møde dem ud fra deres egne forudsætninger og behov. Og her mener jeg, at vor praksis (nu dokumenteret gennem Birte Bech-Jørgensens og medarbejderes forskning) viser, at inddragelsen af det lokale hverdagsliv som arena har nogle helt klare fordele i disse identifikations- og integrationsprocesser.

Med hverdagslivet som arena gives der et bredere frirum til at arbejde med forholdet mellem betingelser og håndteringer såvel af sociale sammenhænge som af den enkeltes selvskabelsesproces.

Med hverdagslivet som arena bliver arbejdsmarkedet kun én af mange symbolske ordener, som til stadighed spiller sammen og udvikler sig i forhold til hinanden. I denne arena kan vi derfor pleje og gøde langt mere varierede og autonome identifikations- og integrationsprocesser end det er muligt på et snævert arbejdsmarked.

Omsorgsarbejde og projektdesign

Jeg har i det foregående været inde på det blinde punkt, som jeg kalder den enkeltes selvskabelse. En proces, som dybest set er overladt til den enkelte og ikke kan repræsenteres af andre, men som givetvis både pædagogisk og omsorgsmæssigt kan støttes af andre. Pointen er, at denne proces ikke møder nok respekt og opmærksomhed, og at vi derfor ofte kommer til at sætte forkerte spil i gang. Metodisk står vi i et område, som kræver mere focus og udviklingsarbej-

de og mindre panik fra det offentliges side.

Det frivillige sociale arbejde har her nogle særlige kvaliteter, fordi det pr. tradition indbyder til frivilligt samarbejde med den enkelte borger, og fordi det har en god tradition for at lytte uden at stille modkrav.

Hjemløseprojektet "Udenfor" (v/ Preben Brandt og Torben Pilely) er et eksempel på et sådant projekt, der betingelsesløst møder folk, der hvor de er. Det har også været interessant at følge Birte Bech-Jørgensens interviewarbejde med deltagerne i vore projekter. Tilsyneladende kan det at få mulighed for at fortælle sin livshistorie til en uvildig (men medfølelse) tredje person både være healende og udviklende for den enkeltes udviklingsproces, hvilket da også er almindeligt kendt fra terapeutisk arbejde. På samme måde opfattes det frivillige sociale arbejde ofte som en tredje instans uden kontrol- og magtbeføjelser og derfor som mere trygt at forholde sig til. Det er vores erfaring, at mange vælger settlementets projekter, fordi vi er en fri og frivillig organisation og dermed en slags stødpude mellem den enkelte og det offentlige.

En anden væsentlig forudsætning for at støtte den enkeltes selvskabelsesproces er, at borgeren kan benytte sig af projekttilbuddet over tid. I selvudvikling er der tale om regressions- og progressionsprocesser. Man udvikler sig, falder tilbage, gør erfaringer og kommer videre. Her er kombinationen af lokale aktivitetstilbud, beskæftigelsestilbud og rådgivning en god støtte. Dette har vi mange erfaringer med fra Sidegadeprojektet, hvor folk starter som brugere f.eks. af caféen, tager en aktiveringsperiode, fortsætter som frivillige, bliver måske derefter revalideret og kommer sluttelig efter 3-4 år i arbejde.

Både de organisatoriske og forvaltningsmæssige rammer har således stor betydning for, hvorledes den enkelte føler sig mødt. Dette er der også høstet mange erfaringer med i Aalborg. Brobygggerselskabet og dets samarbejde med de frivillige organisationer har i høj grad som funktion at opbløde kampfeltet dels mellem kommune og udstødte og dels mellem borgere og udstødte.

Individualiseringen som den nye udfordring

At arbejde sig ind på blinde punkter er en længere søgeproces, som ikke kan afsluttes i en artikel som denne. Men paradoksalt nok tegner der sig et billede af, at individualiseringen fortsat er en stor udfordring både i det sociale og politiske liv. Selv om den sociale og kulturelle frisættelse og den heraffølgende individualisering i forhold til normer og traditioner nu allerede har stået på i mange år, ageres der meget traditionelt i de politiske og administrative systemer og som følge heraf også i socialpædagogisk praksis.

Anthony Giddens peger på, at der i disse år sker et skift fra emancipatorisk politik til livspolitik, hvor emancipatorisk politik skal forstås som en frigørelse fra de samfundsmæssige institutioner, medens livspolitik skal forstås som livsmulighedernes politik. Med denne betragtning flyttes focus også fra scenen til arenaen. Nu er det ikke længere den definerbare målgruppe på scenen der er i focus, men derimod hin enkelte blandt mange andre enkeltindivider i arenaen.

Med dette focusskift skifter i høj grad også forholdet mellem begreberne, betingelser og håndteringer. Der kan kun i ringe grad drages analogier mellem sociale tilhørsforhold og personadfærd. Tværtimod betyder denne totale implementering/realisering af individualiseringen, at systemet kun i ringe grad kan foruddiskontere, hvad den enkelte vil og skal gøre, da den enkelte værdimæssigt har ret til at gøre, hvad han vil.

For metodeudviklingen i socialt arbejde betyder dette, at vi ikke som tidligere i samme grad kan forprojektere særlige håndteringer gennem etableringen af specifikke betingelser. Der bliver i højere grad tale om fælles læreprocesser og personlige udviklingsprocesser, hvor socialarbejdere og borgere udvikler nye erfaringer og nye håndteringer sammen.

Dette betyder ikke, at etableringen af betingelser ikke længere kan overvejes og planlægges. Betingelserne for og retten til den enkeltes selvudfoldelse er nemlig på ingen måde entydig.

Ved den klasse-mæssige afideologisering

af gamle kampfelter (arbejderklasse/kapital) etableres nye mere subtile kampfelter, hvor den samfundsmæssige manipulation og magtudfoldelse på ingen måde er lettere at gennemskue og dermed at håndtere.

For den enkelte borger, som ikke er istand til at håndtere sin egen selvudfoldelse, vil der således være en meget stor risiko for at blive udsat for McDonaldisering (standardisering) både gennem mødet med offentlige systemer og gennem mødet med kommercielle og mediemæssige tilbud.

Konkluderende er der således brug for dels at erkende den enkeltes ret til selvskabelse og selvudfoldelse og dels at erkende nødvendigheden af at skabe betingelser for, at disse individuelle processer kan finde sted. I denne erkendelse ligger endvidere nødvendigheden af overvejelser vedr. forhold:

1. Samfund – borger
2. Institution – borger
3. Omsorgsarbejder – borger

ad 1. Samfund – borger

Skal risikoen for McDonaldisering undgås, forudsættes lokalsamfundstiltag af oplysende og gensidigt erfaringsudviklende karakter. John Andersen (RUC)¹⁾ har her været inde på udviklingen af medborgeruniversiteter som en spændende mulighed.

Man kan også forestille sig nye organisationer af det lokalpolitiske arbejde, hvor brugerdeltagelsen får en mere indflydelsesrig og offensiv karakter.

Endelig vil en bevidst profilering af det frie og frivillige sociale arbejde som en tredje sektor i forhold til stat og marked, kunne bidrage til at holde focus på den enkeltes rettigheder.

Ad 2. Institution – borger

Den institutionelle service til borgeren vil/bør få en mere reflektiv lærende karakter for såvel institution som borger. Den nuværende brugerindflydelse er i alt for høj grad tænkt ind i en forvaltningsmæssig sammenhæng, hvor det primært handler om at forvalte de udmeldte budgetter. Med hverdagslivet som arena, vil dialogen mellem institutionslivet og den enkeltes livsmuligheder kunne få en langt mere

søgende karakter, hvor der løbende arbejdes med forholdet mellem udbud og behov.

Dette kræver et opgør med den nuværende forvaltningsmæssige mål- og rammestyring, som i alt for høj grad fastlåser både institutioner, medarbejdere og brugere i faste positioner. Nye partnerskabsmodeller mellem det offentlige, boligsektoren og det frivillige sociale arbejde tegner allerede nu billedet af et begyndende opbrud på dette område.

Ad 3. Omsorgsarbejder – borger

Som jeg var inde på tidligere, ændres relationen omsorgsarbejder – borger dermed også i sit grundforhold. Også her bliver der tale om en mere søgende og lærende proces på mange niveauer lige fra det helt personlige forhold mellem to parter til mere standardiserede servicereationer, hvor borgeren først og fremmest indtager forbrugers rolle.

For den frivillige ikke professionelt uddannede medarbejder vil der ske en udvikling henimod, at forholdet frivillig medarbejder – bruger til en vis grad udviskes. Den frivillige medarbejder vil typisk have mere overskud socialt og psykisk end den aktuelle bruger, men grundlæggende vil der være tale om samfundsmæssige positioner, hvor rollerne ret hurtigt kan skifte, og hvor man i begge positioner vil stå i en gensidig udviklings- og læreproces.

Det sociale arbejdes poetik

Inden jeg gik i gang med denne artikel overvejede jeg titlen, "Det sociale arbejdes poetik". Dette skyldtes inspiration fra Søren Ulrik Thomsen, som i sin poetik "Mit lys brænder" skriver: "poetik er ikke en køreplan for, hvordan man skriver digte, ikke dogmer, ikke engang gemytlige råd og diskrete praktiske vink poet og poet imellem. Derimod er det en refleksion over konkret poetisk praksis..., og et forsøg på at gøre klart, hvilke sammenhænge disse praksisser er forankrede i, forudsætter og fremskriver".

Nu er det at skrive digte selvfølgelig noget helt specielt, som man ikke kan lære andre, men kun reflektere over. Sådan er det jo ikke helt med socialt arbejde, men alligevel

tror jeg, at vi i det sociale arbejde kan gøre os selv en tjeneste, ved i højere grad at se det sociale liv som skabelse og udtryk og dermed være langt mere lyttende overfor de skabelsesprocesser og udtryk, som vi alle kommer til at forholde os til.

Med "det kvalificerede hverdagsliv" har vi forsøgt at indtage denne lyttende position, som bl.a. danner baggrund for ovenstående refleksioner. Vi er ikke dermed kommet frem til nogle klare dogmer om, hvordan det sociale arbejde skal formes, men forhåbentlig har vi fået en klarere fornemmelse af, hvilke muligheder vi har for at definere vor egen plads i den stadig skiftende arena.

Litteratur:

- Birte Bech-Jørgensen: "Nye tider og usædvanlige fællesskaber" (Gyldendal 2001).
Johs. Bertelsen: "Gå ind i din tid, om socialt og kulturelt udviklingsarbejde" (Gyldendal 1991).
Søren Ulrik Thomsen: "Mit lys brænder, omrids af en ny poetik" (1985).
Signe Mette Jensen og Mette Pless: "På kanten af arbejdsmarkedet" (Social Kritik 1999).

Noter:

1. Ved medborgeruniversitet forstås et lokalt videnscenter og et forum for en lokal offentlighed, som kan bidrage til en medborgerstyret lokalsamfundsudvikling.

Johs. Bertelsen er formand for Kristeligt Studenter-Settlement

